

לשון הרע חייב כלומר לא חנע הרעה אלא ציו לאחור שנאמר עליו ואינו הורג אלא עמו כלומר ואינו הורג לשלישי כמו הראשון. וזה הפך דברי רבינו ששם בעל לשון הרע עון גדול מרכיל. ודעת רבינו שכתבאמר שלשה לשון הרע הורגת לא אחריו על הרכילות דרכילות לאחור ולשון הרע לאחור אלא על לשון הרע אחריו ולכן הזכירו בסמוך בפניו לשון הרע דכלשון הרע שייך שימושו שלשון שהנאמר עליו יורג לאחור וגואלי הדם יורגו להורג וגואלי דם שניהם יורגו למקבלו שעל ידי שגילה הוא הדבר מחו אלו:

ג אמרו חכמים על שלש עבירות וכו' שלשה לשון הרע הורגת וכו'. בפרק יש דערכין (דף ט"ו):

ד ויש דברים שהם אבן לשון הרע וכו'. וכל המספר בטובות חבירו וכו'. פ' שלישי דערכין (ס) וכחזה הרי"ף פרק כמה מדליקין לעולם אל יספר אדם שבחיו של חבירו שמחוק שבו יבא לידו נזוה. ומפרש רבינו דהיינו בפני שונאיו וה"ק שמחוק שבו בל ידיו נזוהו ששונאיו אומרים אינו כן אלא מדה פלונית יש בו אלא בפני אורכיו משמע מדברי רבינו שמוחר. ומה שכח וכן המספר כלשון הרע דרך שחוק וכו' וכן המספר לשון הרע דרך רמאות וכו' בירושלמי פ"ק דפאה. ומה שכח אחד המספר לשון הרע בפני חבירו וכו'. בפ"ג דערכין (ס) אמר רבא כל מילתא דמתאמר בלפי מרה לית בה משום לישנא בישא. א"ל [אביי] כל שכן חולפא ולישנא בישא. א"ל כ"י יוסי דאמר מימי לא אחרתי דבר וחזרתי לאחורי. ויש לתמוה על רבינו למה כתב דלא כרבא. ומה שכח והמספר דברים שגורמים הם נשמעו איש מפי איש וכו'. בעובדא דיהודה אל גרים בפ' כמה מדליקין (שכן ל"ג):

ה ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה וכו'. בפ"ג דערכין (דף י"ז) וכחזה הרי"ף פרק כמה מדליקין כל מילתא דמתאמר בלפי מילתא

פ"ז א המרגל נחזירו וכו'. דעת רבינו שרכיל היינו האומר פלוני אמר עליך כך וכך או עשה לך כך אע"פ שאחור דבר אינו נזוה למי שנאמר כמו בהלשנת דואג שאמר על אחימלך שנהן להם והרצ גלים לדוד ואילו נשאל לאחימלך לא היה מכחיש שאין בזה גנות לו דלדרכה הפך שפועה עבודה לשאלו כמו שהתהלל בדבריו.

זה אע"פ שאין בו גנות להחזירו כיון שפועה דברים מזה והולך לזה רכיל מקרי דכשמו כן הוא שהוא כרוכל המחזיר בעיירות. אבל לשון הרע היינו המספר בגנות חבירו וזה נחלק לשנים. אם הגנות שמספר עליו הוא שקר לקרא מוסיף שם רע ואם הוא אמת נקרא מספר לשון הרע. ומ"ס רבינו אבן בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני וכו'. יש לדקדק מאי אבן דקאמר והלא זהו מה שכתב שלשון הרע הוא המספר בגנות חבירו. ויש לומר דה"ק אע"פ שיספר אדם בגנות חבירו לא יקרא בעל לשון הרע מפני שאפשר שלא סיפר כן אלא במקרה אבל מי שמורגל המיד לספר לשון הרע הוא יקרא בעל לשון הרע. וזהו שכח שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני כלומר שהוא קבוע ומורגל לדבר דברים אלו. נמצא שפרט כאן ארבעה שמות, רכיל. מספר לשון הרע. מוסיף שם רע. ובעל לשון הרע: ובתב הראש"ד אבל בעל לשון הרע וכו' א"ל לא אלא קשה וכו' בינה זאת, ע"כ. כוונתו ז"ל שכתבאמר שלשה לשון הרע הורגת היינו כשהוא דרכילות ש"ע" כן השומע מה שחבירו רוצה לעשות לו קם עליו והורגו וגואלי הדם הורגים להורג ודורשי דמי שניהם הורגים לאומר שגרם מיתה קרוביהם. אבל כשמספר בגנות חבירו אין השומע נזעם כי הוא לא יתפעל בגנות האחר ואין שם חשש שהנאמר עליו יהרגו למקבל. וז"ל שכתבאמר הוא תליתאי כלומר אורח שהזכיר תהלה דהיינו רכיל הוא תליתאי כי גם לשלשם חנע הרעה כמו שכתבתי והשני דהיינו בעל לשון

על ממונם יותר מממון עצמו. כל המקניטן או מכעיסן או הכאיב להן או רדה בהן או אבד ממונן הרי זה עובר בלא תעשה וכל שכן המכה אותם או המקללן. ולא זו אע"פ שאין לוקין עליו הרי עונשו מפורש בתורה וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב. ברית כרת להן מי שאמר והיה העולם שכל זמן שהם צועקים מחמם צעקתו. במה דברים אמורים בזמן שעניה אותן לצורך עצמו. אבל עניה אותם הרב כדי ללמדן תורה או אומנות או להוליכן בדרך ישרה הרי זה מותר. ואע"פ כן לא ינהוג בהן מנהג כל אדם אלא יעשה להם הפרש וינהלם בנחת וברחמים גדולים וכבוד שנאמר כי ה' יריב ריבם. אחד יתום מאב אחד יתום מאם. ועד אימתי נקראים יתומים לענין זה. עד שלא יהיו צריכין לאדם גדול להסמך עליו ולאמנן ולהטפל בהן אלא יהיה עושה כל צרכי עצמו לעצמו כשאר כל הגדולים:

פרק שביעי

א המרגל בחבירו עובר בלא תעשה שנאמר לא תלך רכיל בעמך. ואע"פ שאין לוקין על דבר זה עון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל. לכך נסמך לו ולא תעמוד על דם רעך. צא ולמד מה אירע לדואג האדומי: ב אי זהו רכיל זה

שמועין דברים והולך מזה לזה ואומר כך אמר פלוני כך וכך שמעתי על פלוני אע"פ שהוא אמת הרי זה מחריב את העולם. איש עון גדול מזה עד מאד והוא בכלל לאו זה והוא לשון הרע. והוא המספר בגנות חבירו אע"פ [ה] שאומר אמת. אבל האומר שקר נקרא מוציא שם רע על חבירו. *אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני וכך וכך היו אבותיו וכך וכך שמעתי עליו ואמר דברים של גנאי. על זה אמר הכתוב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות: ג אמרו חכמים שלש עבירות נפרעין מן האדם בעולם הוזה ואין לו חלק לעולם הבא. עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע כנגד [ג] כולם. ועוד אמרו חכמים כל המספר בלשון הרע כאילו כופר בעיקר. שנאמר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. ועוד אמרו חכמים שלשה לשון הרע הורגת. [ג] האומרו. והמקבלו. וזה שאומר עליו. והמקבלו [ז] יותר מן האומרו: ד ויש דברים שהן אבן לשון הרע. כיצד מי יאמר לפלוני שיהיה כמות שהוא עתה. או שיאמר ישתקו מפלוני איני רוצה להודיע מה אירע ומה היה וכיוצא בדברים האלו. וכל המספר בטובת חבירו בפני [ה] שונאיו הרי זה אבן לשון הרע שזה גורם להם שיספרו בגנותו. ועל זה הענין אמר שלמה מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו. שמתוך טובתו בא לידי רעתו. וכן המספר בלשון הרע דרך שחוק ודרך קלות ראש כלומר שאינו מדבר בשנאה. הוא ששלמה אמר בחכמתו כמתלהלה היוורה זקים חצים ומות ואמר הלא משחק אני. וכן המספר לשון הרע דרך רמאות והוא שיספר לתומו כאילו אינו יודע שדבר זה שדבר לשון הרע הוא אלא כשממחין בו אומר איני יודע שדבר זה לשון הרע או שאלו מעשיו של פלוני: ה אחד המספר בלשון הרע בפני חבירו או שלא בפניו, והמספר דברים [ו] שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו ואפילו להצר לו או להפחידו הרי זה לשון הרע. ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה כבר נשמע הדבר ונודע. ואם סיפר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת אין בו משום [ז] לשון הרע. והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו

א סמ"ג לאוין ס' ט: ב ב"ב קסד:

הנהגות מיימוניות

[א] גרסינן שם היבא דמי לישנא בישא כגון דאמר היבא איכא גורא אלא בי פלגיא דשביח בישא וכוור. פירוש אפילו זה לשון הרע כיון דאפיק ליה בלשון הרע, ע"כ: [ב] דבכולהו נאמר גדולה, עבודת כוכבים חטא העם הוזה חטאה גדולה, שפיכות דמים גדול עוני, גילוי עריות הרעה הגדולה, ובלשון הרע מדברת גדולות, ע"כ: [ג] בירושלמי מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת מאי טעמא ואני אבא אחריו ומלאתי את דבריו: [ד] סמ"ג לאוין י' אומר שאזהרה למקבלו מקרא דכתיב לא תשא שמע שוא ומייתי גמי הא דאמרין בסנהדרין (דף י"ז) אסור לדיין שישמע דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חבירו: [ה] ואם רואה דברים ניכרים רשאי להאמין ולקבל כדאמר פרק כמה בחמה מדור ע"ש ע"כ: [ו] אבל בפני אורכיו מותר דברי הכל ריב"ז היה מונה שבחן וכו' מסכת אבות, ספר המצות. אכן רבינו שמואל פירש לא יספר יותר מדאי בטובתו דמתוך שמספר ומונה מדותיו אי אפשר שלא יבא לידי גנותו, ע"כ: [ז] סנהדרין פ' זה בורר מנין לדיין שלא יאמר אני מוכח וחברי מחייבין תלמוד לומר לא תלך רכיל, ע"כ: [ח] ואם האומר מזהיר שלא לומר אפילו אמרו בפני רבים יש בו משום לשון הרע כדאמר פרק זה בורר (דף ל"א) ההוא תלמידא דגלי מילתא דאיתמר בבי מדרשא בתר יתירים וחרתין שנין ואפקיה ר"מ מבי מדרשא ואמר דין גלי רויא, ספר המצות, ע"כ:

מנדל עוז

פ"ז המרגל נחזירו עד העולם. בירושלמי דמס' פאה פ"א משמע כן וכחזה מקומות: ואע"פ שאין לוקין עליו עד מחריב את העולם. בירושלמי דמסכת פאה וכוף מסכת מכות וכחזה מקומות בתלמוד דה"ל לאו שאין בו מעשה: יש עון גדול מזה עד מאד והוא בכלל לאו זה והוא לשון הרע וכו' עד והמקבלו יותר מן האומרו. פרק יש דערכין כמס' ערכין (דף ט"ז) ובשבת פרק כמה דמס' (דף י"ז) וכתב עליו הראש"ד ז"ל לא אלא קשה וכו': ואני אומר שהוא לקח לשון התלמוד שאומר בל ואלה כמה קשה לשון הרע כמנהגו צוה שכתבתי בסה"מ והרכילות הוא דבר אמת כמו ענין הוסיף דה"ל בירושלמי דמסכת פאה ולשון הרע עיקרו שקר כענין יבא שאמר על מצינוש דפרק כמה דמס' (דף י"ז) ולרכילות קורא בירושלמי דלעורא וללשון הרע אין לו שם רע יותר ממנו ואיכא למאן דאמר קיבל דוד לשון הרע ואיכא למאן דאמר לא קיבל ואחש התבונן בו: ויש דברים עד וכל המספר בטובת חבירו וכו' עד לידי רעתו. פ' יש דערכין במסכת ערכין וכתב אורח ר"י אלפס ז"ל בהלכות שבת: וכן המספר כלשון הרע דרך שחוק עד וכן המספר כו' עד לשון הרע. בירושלמי דמסכת פאה קורא אותו מספר לשון הרע נלדק ומשמע נמי כן פ' כמה מדליקין (דף ל"א): אחד המספר לשון הרע בפני חבירו עד לשון הרע. פרק יש דערכין (דף ט"ז) מוקי דאית כה תרתי: והמספר דברים שגורמים כו'. כהיה בירושלמי דחזון ור' יוחנן ופרק כמה מדליקין (דף ל"א) כמעשה דראש המדכרים: ואם נאמרו דברים הללו בפני שלשה עד כנגד. כס' יש דערכין (דף ט"ז):

נחמס גזר דין וכו'. משנה בסוף פ"ג דערכין (דף ט"ז):
 ז הנזקם מחבירו וכו' כיצד הוא אמר לו
 חבירו השאילני קרדומך וכו' עד
 סוף הפרק. בת"כ פ' קדושין ופרק שני
 דיומא (דף כ"ג): ומה שכתב אלא ראוי לו
 לאדם להיות מעביר על מדותיו. בפ"ק דר"ה
 (דף י"ז):

[ח] ולגלותו יותר: וכל אלו הם בעלי לשון הרע שאסור
 לדור בשכונתם וכל שכן לישב עמהם ולשמוע דבריהם.
 ולא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון
 הרע לבד: ז הנזקם מחבירו עובר בלא תעשה שנאמר
 לא תקום. ואע"פ שאינו לוקה עליו דעה רעה היא עד
 מאד. אלא ראוי לו לאדם להיות מעביר על מדותיו
 על כל דברי העולם שהכל אצל המבינים דברי הבל
 והבאי ואיני כדי לנקום עליהם. כיצד היא הנקימה אמר

תלמי אלו זה משום לישנא בישא מ"ט חזק
 חזקא היה ליה. וכתב רבינו והוא שלא יתכונן
 וכו', כלומר שזה שהתירו היינו שאלו יבא
 במקרה לדבר בענין אינו אסור לאומרו אלא
 לא יתכונן לגלות הדבר יותר, ולא הוצרך רבינו
 לפרש שאלו האומר הזהיר מלגלותו שהם
 אסורים לגלותו דהא אין שם טענה חזקת וכו'
 שכל אחד יזהר מלגלות סודו: ומה שכתב ולא
 נחמס

לו חבירו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך
 משאילך בדרך שלא השאלתני כששאלתי ממך הרי זה נוקם.
 אלא כשיבוא לו לשאול יתן בלב שלם ולא יגמול לו כאשר
 גמלו וכן כל כיוצא באלו. וכן אמר דוד בדעותיו הטובות אם
 גמלתי שולמי רע ואחלצה וגו': ה יוכן כל הנזקם לאחד
 מישראל עובר בלא תעשה שנאמר ולא תטור את בני עמך.
 כיצד היא הנטירה, ראובן שאמר לשמעון השכיר לי בית זה או
 השאילני שור זה ולא רצה שמעון. לימים בא שמעון לראובן
 לשאול ממנו או לשכור ממנו ואמר לו ראובן הא לך הריני
 משאילך ואיני כמותך לא אשלם לך כמעשיך. העושה כזה
 עובר בלא תטור, אלא ימחה הדבר מלבו ולא יטרנו. שכל זמן
 שהוא נזכר את הדבר וזוכרו שמא יבא לנקום. לפיכך הקפידה
 תורה על הנטירה עד שימחה העין מלבו ולא יזכרנו כלל.
 וזו היא הדעה הנכונה שאפשר שיתקיים בה יישוב הארץ ומשאם ומתנם של בני אדם זה עם זה:

הלכות תלמוד תורה

יש בכללן. שתי מצות עשה. וזהו פרטן:

(א) ללמוד תורה, (ב) לכבד מלמדיה ויודעיה:

וביאור שתי מצות אלו בפרקים אלו:

כסף משנה

פרק ראשון

כסף משנה

ולא בנו וכן בנו בלבד וכו' מפי השמועה למדו בניך אלו תלמידך וכו'. בספרי: אם כן
 למה נלטה וכו'. כוונת רבינו לתת שני הבדלים בין בנו לבן חבירו, אחד דבנו קודם
 שני דבנו חייב לשכור לו מלמד אם הוא אינו יכול אצל בן חבירו אינו חייב לשכור לו מלמד
 דדוקא בטורח גופו נחמייב אצל לא בהולאת ממונו. ואפשר לדעת רבינו גם לבן בנו חייב
 לשכור לו מלמד. וכן בנו ח"ל פשוט דקודם
 לבן חבירו דנקט בן בנו וכו' לבן בנו ולא
 ה"מ למכתב והודעתם לזרעך דה"ל בנות בכלל.
 אצל הא מפקחא לי אי בן בנו קודם לבן
 חבירו דאפשר דאין קודם לבן חבירו אלא
 היכא דנחמייב בחביו אצל גבי בת דליכא
 למימר הכי לא:

פ"א נשים ועבדים וכו'. פ"ק דקידושין [כ"ט] אמרינן דאין אדם חייב ללמד את
 בתו תורה מדכתיב ולמדתם אותם את בניכם ולא את בנותיכם. ובסוף
 פ"ג שני דכחצות [כ"ח] אמרינן דאסור שילמד את עבדו תורה. ואמרינן תו בפ"ק דקדושין
 דמדכתיב ולמדתם אותם את בניכם וכתיב בדוכתא אמרינן ולמדתם אותם ושמרתם
 לעשותם ילפין שכל שאמרים מצווים ללמדו
 מצווה ללמד עצמו וכל שאין אמרים מצווין
 ללמדו אינו מצווה ללמד עצמו: ואין האשה
 חייבת וכו'. נכתב בסמוך:
 ב בשם שחייב אדם ללמד את בנו וכו'.
 שם ברייתא ומימרא דריב"ל והלא
 כחידך ברייתא דפסרה מלמד את בן בנו
 ולא

א נשים ועבדים וקטנים פטורים מתלמוד תורה.
 יאבל קטן אביו חייב [א] ללמדו תורה
 שנאמר ולמדתם אותם את בניכם [ב] לדבר בם. ואין
 האשה חייבת ללמד את בנה שכל החייב ללמוד חייב
 ללמד: ב יכשם שחייב אדם ללמד את בנו כך הוא

חייב ללמד את בן בנו שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך. ולא בנו וכן בנו בלבד אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל
 ללמד את כל התלמידים אע"פ שאינן בניו. שנאמר ושננתם לבניך מפי השמועה למדו בניך אלו תלמידך שהתלמידים
 קרויין בנים שנאמר ויצאו בני הנביאים. אם כן למה נצטוו על בנו ועל בן בנו. להקדים בנו לבן בנו חבירו:
 וחייב

א סמ"ג לאוין יא: ב סמ"ג לאוין יב: ג לולב הגזול מז. סמ"ג עיין י"ב. טור יו"ד סימן רמא רמז: ד קידושין ל. סמ"ג שם. טור יו"ד שם:

משנה למלך

לחם משנה

ב להקדים בנו לבן בנו וכו'. (א"ס כתב מרן ואפשר לדעת רבינו גם לבן בנו חייב לשכור לו
 מלמד. ועיין מ"ס הכר המכר פ"א מהל' מלוה וכו').

פ"א א אבל קטן וכו'. סוף פ' לולב הגזול קטן שהוא יודע לדבר אביו מלמדו
 תורה מאי תורה תורה זוה לכו וכו':
 ב בשם שחייב אדם ללמד את בנו כך הוא חייב ללמד את בן בנו שנאמר והודעתם
 לבניך ולבני בניך. שם (דף ל') ברייתא אין לי אלא בניכם בני בניכם מנין ח"ל והודעתם וגו': ולא בנו וכן בנו וכו'. ברייתא פרשת ואחחן. ומה שאמר ח"כ
 למה נלטה וכו' זה אינו שנוי בברייתא ואולי מנאו רבינו במקום אחר. ובפ"ק דקדושין (דף ל') אמרינן הכס עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה אמר רב יוחנן אמר
 שמואל כגון זבולון בן דן שלמדו אבי אביו וכו' ולא כזבולון בן דן דאילו הכס מקרא ומשנה וכו' ואילו הכס מקרא לבד, ע"כ. ולפי החיזוק משמע דכשאלמרו בנמרה עד
 היכן ר"ל עד כמה דורות חייב ואמרו עד אבי אביו והשתא קשה דהרי כתב רבינו והוא ברייתא בספרי דאילו לתלמידים חייב ללמד ולא נאמר בנו וכן בנו אלא להקדים
 וכו'

מגדל עוז

הנהגות מיימוניות

הנזקם מחבירו עד הסוף. כשישאל (קדושין פ"ד) ודיומא פרק בראשונה (דף כ"ג):
 פ"א נשים ועבדים פטורים מל"ט עד והודעתם. הכל פ"ק דקדושין (דף כ"ט): ולא בנו וכן בנו
 עד אלא נחמס. הכל בספרי:

[ח] פ"ק דיומא גרסינן מנין לאומרו לחבירו דבר שהוא בכל יאמר עד שיאמר לך אמור ת"ל
 מאהל מועד לאמר לך אמור בדברים, ע"כ: [פרק בתרא דמגילה (דף כ"ה) מר זוטרא כי
 הוה סליק לפורייתא אמר שרי ליה לכל מאן דעצין ע"כ]:

[א] כתב מהר"ם זצ"ל דכייפינן ליה ללמדם או לשכור להם מלמדים דמאי שנה האי עשה
 דולמדתם אותם את בניכם משאר עשה דכייפינן לקיים כמו עשה דסוכה וכן למאן דאמר פריעת בעל חוב מצוה אמר בפרק הכותב דכופין אותו לפרוע מידי דהוי אשאר מצות
 עשה וכשם שאב חייב בבנו למול ולפדותו דכופין אותו לקיים הכי גמי כייפינן ליה ללמדו תורה וכיון דהא מילתא חובה הוה ליה כשאר בעל חוב ועבדינן בהא מילתא כמו שכתב
 רבינו האלפס בפרק הכותב אבל ודאי אי מצוין לשדורי ליה ולאודועיה משרינן ומודעינן ליה כי ההיא דאמר התם ההוא דיינא דאחתייה ליה למלוה לנכסי דלוה מקמי דלתבעיה
 ללוה סליקא רב חנניה בריה דרב יבא וכו' עד נכסיה דבר איניש ערבינן ביה וקיימא לן לא יתבע מן הערב תחילה ואי לא אפשר לשדורי לאודועיה עבדינן כרב נחמן עכ"ל. כל זה
 כתב מורי רבינו זצ"ל, ע"כ: [ב] דבר יהודה דאמר כזבולון בן דן כו' וכן בברייתא אחרת וכן פסקו כל רבותי ודלא בברייתא דפליגא, ע"כ: